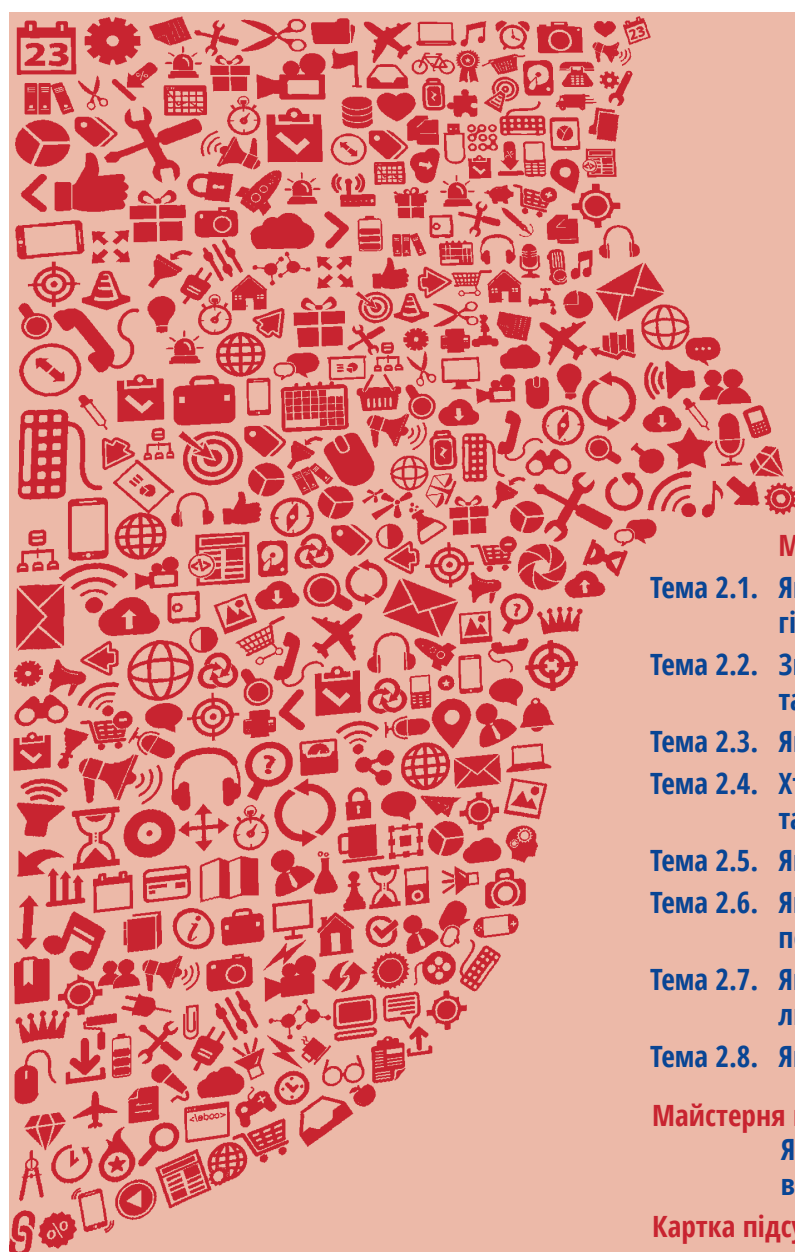

Права і свободи людини

2

Методичні та змістові засади	4
Тема 2.1. Який зв'язок існує між людською гідністю та правами людини	6
Тема 2.2. Звідки беруться права людини та яку вони мають історію	12
Тема 2.3. Які права як люди ми маємо	21
Тема 2.4. Хто відповідає за дотримання та забезпечення прав людини	25
Тема 2.5. Які права мають діти	31
Тема 2.6. Як зрозуміти, що твої права порушують	39
Тема 2.7. Які механізми захисту прав людини існують	44
Тема 2.8. Як діти можуть захищати свої права	51
Майстерня громадянина.	
Як захистити свої права в Європейському суді з прав людини	56
Картка підсумкового оцінювання	58

Розділ 2 «ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ» знайомить старшокласників з основними засадами та ключовими поняттями, що стосуються людської гідності, прав людини, прав дитини та механізмів їхнього захисту.

Тема складається з таких *модулів*

Зокрема, у темі 2.1 «Який зв'язок існує між людською гідністю та правами людини» школярі дізнаються про основні цінності, що лежать в основі прав людини, і про те, який шлях подолало людство для їхнього забезпечення та реалізації. Це дозволить зрозуміти, чому захист прав людини є справді важливим.

1. Що таке людська гідність та як вона пов'язана з правами людини.
2. Універсальність. Індивідуальність. Рівність.
3. Охорона й захист людської гідності.

Завершує цю тему *практичний блок* — громадянська активність, що передбачає організацію та проведення флешмобу з метою популяризації поваги до людської гідності, протидії дискримінації тощо.

Тема 2.2 «Звідки беруться права людини та яку вони мають історію» присвячена висвітленню історії виникнення, визнання та юридичного закріплення прав людини. Учні отримають змогу дізнатись про відомих борців за права людини та зрозуміють, у чому полягає суть прав людини, перелічених у міжнародних документах, і яке значення для цього має діяльність кожного з нас.

Зміст теми розкривають такі *модулі*

1. Що лежить у природі походження прав людини.
2. Як формувалися права людини.
3. Борці за права людини.

У *практичному блоці*, який завершує цю тему, учням пропонується підготувати презентацію про українських борців за права людини.

У темі 2.3 «Які права людини ми маємо?» школярі дізнаються про основоположні права та свободи, їхні ключові ознаки. Це дозволить їм зрозуміти, чому можуть виникати дилеми щодо забезпечення та реалізації прав і свобод людини та як вони вирішуються. Ключові поняття теми: основоположні права і свободи людини, класифікація прав людини, майбутнє прав людини.

Тема включає *модулі*

1. Основоположні права і свободи людини.
2. Класифікація прав людини.
3. Майбутнє прав людини.

Практичне завдання наприкінці теми пропонує учням структурувати інформацію про права людини та розмістити її на сайті навчального закладу задля інформування учнів, педагогічних працівників, батьків та ін.

Тема 2.4 «Хто відповідає за дотримання та забезпечення прав людини?» пояснює школярам, як скористатись своїми правами, хто повинен їх гарантувати та яким чином ці права реалізуються. Це дозволить старшокласникам зрозуміти важливість забезпечення принципу верховенства права та розбудови правової держави в Україні.

Модулі цієї теми

1. Взаємовідносини «Людина–держава».
2. Чи відповідає держава за дотримання, гарантування та захист прав і свобод людини.
3. Чи має обов'язки людина щодо реалізації та забезпечення прав і свобод.

Завершує тему *практичне заняття*, в якому школярам пропонується детальніше проаналізувати одне з прав, розглянутих у темі, та розробити план його реалізації.

У темі 2.5 «Які права мають діти» учнівська молодь дізнається про права і свободи дитини, які особливості вони мають, хто і яким чином повинен їх захищати та забезпечувати. Школярі ознайомляться з такими поняттями: права дитини, Конвенція ООН про права дитини, порушення прав дитини.

Тема містить такі модулі

1. Як у дітей з'явилися права.
2. Конвенція ООН про права дитини.
3. Як реалізуються права дитини.

Практичне заняття до цієї теми полягає у пошуку аргументів про важливість бути обізнаними з Конвенцією про права дитини як для дітей, так і для дорослих.

У темі 2.6 «Як зрозуміти, що твої права порушують» з'ясовується, за яких обставин права людини можуть обмежуватись, та що є порушенням прав людини. Це дозволить учням усвідомити причини та необхідні умови для обмеження прав та свобод людини, а також відрізнити порушення прав людини серед інших правопорушень. Ключові поняття: обмеження прав людини, порушення прав людини, міжнародний Білль про права людини.

Зміст теми у модулях

1. Обмеження прав людини.
2. Порушення прав людини.

У завершальному до цієї теми *практичному занятті* школярам пропонується написати есе про причини порушення прав людини та способи запобігти цьому.

Тема 2.7 «Які механізми захисту прав людини існують» розкриває міжнародні та національні механізми захисту прав людини, порядок звернень щодо захисту прав людини до різних національних і міжнародних органів та організацій. Це дозволить учням зрозуміти важливість різних механізмів захисту прав людини та цінність ініціативи кожної особи у цій сфері. Основні поняття, що розкриваються в темі: міжнародні та європейські стандарти і механізми захисту прав людини, національний механізм захисту прав людини в Україні, порядок звернень щодо захисту прав людини, правозахисники.

Модулі теми

1. Які є міжнародні та європейські механізми захисту прав людини.
2. Як працює національний механізм захисту прав людини в Україні.
3. Як громадянське суспільство може впливати на захист прав людини.

Практичне заняття до цієї теми передбачає пошук та ознайомлення з діяльністю громадських організацій, що захищають права людей в Україні.

У темі 2.8 «Як діти можуть захищати свої права» учні дізнаються, до кого можна звернутись і як потрібно діяти, якщо їхні права порушують. Це дозволить їм навчитися захищати свої права та формувати таке шкільне середовище, де знають і поважають права дитини. Школярі ознайомляться зі значенням понять: комітет з прав дитини ООН, уповноважений Президента України з прав дитини, способи захисту прав дитини.

Тема включає такі модулі

1. Хто відповідає за захист прав дитини.
2. Яким чином діти можуть захищати свої права у повсякденному житті.
3. Вчимося захищати свої права.

У *практичному завданні*, що завершує цю тему, учні можуть пригадати ситуації з порушенням власних прав та написати есе з міркуваннями, як цьому запобігти.

Майстерня громадянина — практичне заняття розділу 2 «Як захистити свої права в Європейському суді з прав людини» розкриває роль та значення Європейського Суду з прав людини для захисту прав людини, процедури і принципи його роботи.

Тема 2.1

Який зв'язок існує між людською гідністю та правами людини

У цій темі ви дізнаєтеся про основні цінності, що лежать в основі прав людини, і про те, який шлях подолало людство для їхнього забезпечення та реалізації. Це дозволить зрозуміти, чому захист прав людини важливий для кожного і кожної з нас. Ключові поняття з теми: людська гідність, рівність, рівноправність, дискримінація, цінності прав людини.

Ключові здобутки
у вивченні теми

3D

Думаємо, аналізуючи поняття «людська гідність» та природу походження прав людини.

Дбаємо, про загальнолюдські цінності, які відображені у правах людини.

Діємо, реалізуючи флешмоб, присвячений питанням прав людини.

21

листопада

ДЕНЬ ГІДНОСТІ І СВОБОДИ

Відповідно до Указу Президента України № 877/2014 «Про День Гідності і Свободи» від 13.11.2014, цю пам'ятну дату запроваджено «з метою утвердження в Україні ідеалів свободи і демократії, збереження та донесення до сучасного і майбутніх поколінь об'єктивної інформації про доленосні події в Україні початку ХХІ століття».

Обговорюємо

- У зв'язку з якими подіями в Україні була запроваджена ця пам'ятна дата?
- Як ви розумієте зміст і значення Дня Гідності і Свободи для громадян України?
- Як ви гадаєте, чи можна захистити демократичні цінності лише запровадженням офіційного дня їхнього відзначення? Обґрунтуйте свою думку.
- Що, на вашу думку, потрібно зробити, щоб у свідомості людини та суспільному житті запанували цінності гідності та свободи?
- Як ви вважаєте, що таке людська гідність?

Модуль 1

Що таке людська гідність та як вона пов'язана з правами людини

На сьогодні загальноприйнятого визначення людської гідності не існує. Дуже важко дати визначення цьому поняттю мовою науки — філософії або юриспруденції. Втім, кожна людина може відчувати і зрозуміти суть гідності, коли на неї чиниться тиск.

Для того, щоб зрозуміти витоки концепції прав людини, важливим є розуміння поняття «людська гідність». **Людська гідність** — це цінність, яка визначає самодостатність людини, можливість реалізовувати власний потенціал.

Гідність — це переконаність у тому, що ми можемо організувати життя так, як це відповідає нашому внутрішньому світові: не коритися авторитарному режиму, скинути його; скинути передусім з себе, зі своєї душі.

Мирослав Маринович, правозахисник, публіцист, релігієзнавець, член-засновник Української Гельсінської групи

Гідність — це мій скарб. Це той мій внутрішній скарб, який я маю у собі як невід'ємну частину мене, прописану на рівні ДНК, яка належить мені по праву народження і яку не можливо в мене відібрати. Це моя спадковість, моє спадкоємство, моє достоїнство, мій капітал, мої надбання, мій ресурс, мій потенціал.

Олена Вострова, психолог, лінгвіст, художниця

Її [гідності] не можна дати визначення, але її можна відчувати. Її має кожна людина. Це — своєрідний лакмусовий папірець, що може подавати знак про можливі порушення прав людини. Коли ми відчуваємо приниження чи біль — страждає людська гідність. Якщо причиною страждання, болю є дії держави — це ситуація порушення прав людини.

Сергій Буров, правозахисник

Людська гідність пов'язана із самою сутністю людяності, впливає зі самого факту, що хтось є людиною; його має і немовля, яке ще нічого ні доброго, ні поганого в житті не зробило, і найбільший злочинець. Людську гідність потрібно відрізнити від особистої гідності, яке є поняттям, близьким до честі — таку гідність треба «заробити», вона росте, коли ми поведимося благородно і порядно, можна її втратити, якщо чинимо підло. Для прав людини важливим є перше поняття — людська гідність.

Марек Новицький, Голова Гельсінського фонду з прав людини у 1990–2003, Варшава, Польща

**Порівнюємо
і обмінюємося
думками**

- Чим наведені судження про людську гідність подібні між собою?
- Чим людська гідність відрізняється від особистої?
- Яким чином людська гідність стосується прав людини? Презентуйте свої думки перед класом.

Модуль 2

Універсальність. Індивідуальність. Рівність

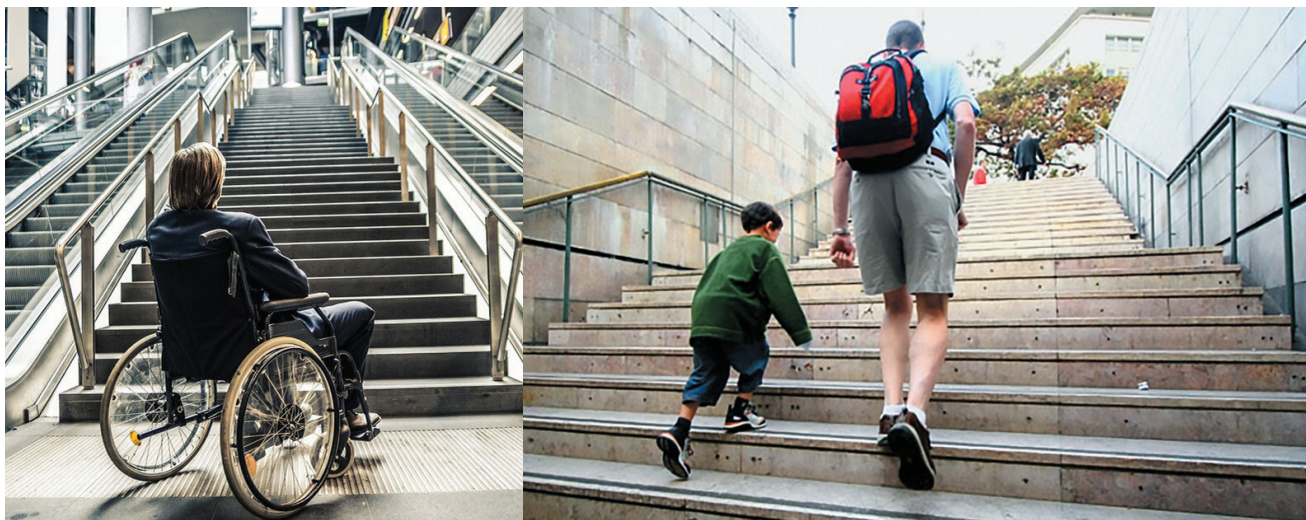
Людська гідність нерозривно пов'язана з унікальністю кожної людини. Кожен і кожна з нас володіє думками, почуттями, особистими якостями, а, отже, є цінністю завдяки своєму існуванню. Саме тому дуже важливо захищати людську гідність.

Права людини є **універсальними** для представників усіх держав, релігій, культур, націй і вони захищають нас від неправомірних дій або бездіяльності, що принижують людську гідність. Незалежно від того, якою є людина: доросла чи дитина, чоловік чи жінка, здорова чи особа з інвалідністю, представляє ту чи іншу расу або релігію, багата чи бідна, усі користуються універсальними правами.

Водночас права людини є **індивідуальними** і належать кожній людині, оскільки вона є особливою.

Розглядаємо
та обговорюємо

- Розгляньте ілюстрації.
- Подумайте, чи однаково люди, зображені на них, сприймають ситуації.
- Що, на вашу думку, відчувають зображені персонажі?
- Чим їхні відчуття відрізняються?

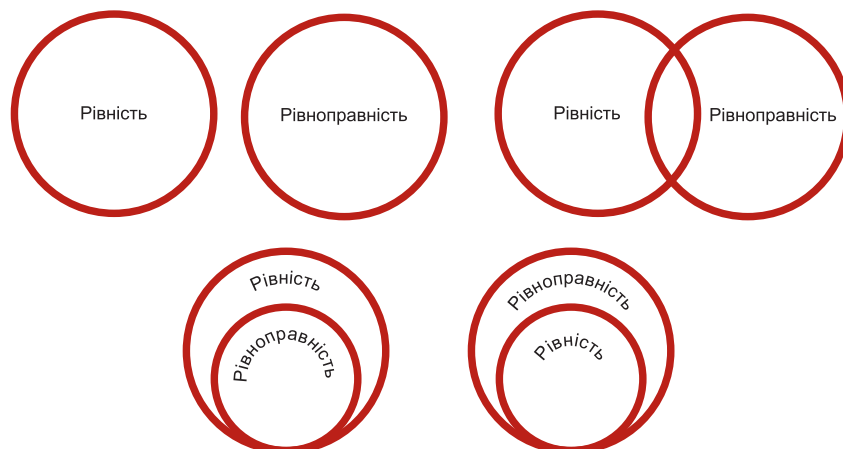
Важливим для забезпечення людської гідності є поняття *рівності*. Сучасна концепція прав людини визначає це поняття як принцип, за яким усі суб'єкти права мають рівні юридичні права, незважаючи на вік, стать, расову приналежність, національність, політичні та релігійні переконання, соціальний, майновий стан тощо.

Принцип рівності закріплений у всіх основоположних міжнародних документах у сфері прав людини та у більшості демократичних конституцій.

Розглядаємо
та обговорюємо

- Розгляньте графічні зображення. Подумайте, чи є тотожними поняття «рівність» і «рівноправність»?
- Виберіть із запропонованих те зображення, яке підтверджує вашу думку. Поясніть, чому ви зробили саме такий вибір.

Тема 2.1. Який зв'язок існує між людською гідністю та правами людини

Категорії «рівність» і «рівноправність» — це не тотожні поняття, а тісно взаємопов'язані. Рівність є ширшим поняттям за рівноправність й включає останню. Конституційний принцип рівності особи складається з двох елементів: рівності прав, свобод і обов'язків (рівноправності) й рівності всіх перед законом і судом.

Протилежним до поняття «рівність» є поняття «нерівність», тобто неоднакове ставлення до людей. Якщо це ставлення пов'язане з приналежністю людини до певної групи, меншини, то необґрунтоване обмеження прав і свобод людини називають **дискримінацією**.

У сучасній концепції прав людини застосовують принцип «недискримінації», що означає не тільки рівноправне ставлення та відсутність дискримінації, але й створення додаткових умов та середовища, де людина могла б реалізувати свої права. Наприклад, для людини з інвалідністю побудувати пандуси для доступу у важливі для забезпечення її потреб місця та установи, бо інакше вона не може реалізувати більшість своїх прав.

Досліджуємо
та обговорюємо

- Ознайомтеся з окремими статтями Загальної декларації прав людини.
- Визначте, які принципи сформульовані в наведених статтях.
- Чому ці принципи закріплені на початку Загальної декларації прав людини?

Загальна декларація прав людини

Стаття 1. Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у ставленні один до одного в дусі братерства.

Стаття 2. Кожній людині мають бути забезпечені всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не має бути жодного розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядною або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенитеті.

Аналізуємо ситуацію

- Ознайомтеся із запропонованими ситуаціями.
- Визначте, чи забезпечується у наведених ситуаціях принцип рівності.
- Поясніть свою думку.

Ситуація 1	Етнічна більшість громади міста вирішила, що ті, хто належить до меншини X, зобов'язані жити в окремому районі населеного пункту.
Ситуація 2	Чоловікові відмовили у видачі водійських прав на підставі того, що він має поганий зір.
Ситуація 3	В оголошенні про працевлаштування в державну установу, що здійснює охорону правопорядку, сказано, що пріоритет надаватиметься чоловікам у віці до 25 років.

Незважаючи на те, що кожна людина є індивідуальністю, як істота соціальна вона завжди намагається себе ототожнювати, порівнювати, визначати своє місце в суспільстві за певними, категоріями — національністю, релігією, культурою, звичками, політичними уподобаннями, фізичними або психологічними особливостями. Таким чином у суспільстві формуються «більшості» і «меншості». Принцип рівності і забезпечує той баланс між більшістю і меншістю, враховуючи інтереси всіх людей.

Модуль 3

Охорона й захист людської гідності

Цінності прав людини — гідність, індивідуальність, рівність — стали визначальними у суспільному житті не одразу. Для їхнього забезпечення і реалізації людство пододало непростий шлях страждань і боротьби.

- Пригадайте з історії, в яких країнах існувала дискримінація на державному рівні та яких категорій суспільства вона стосувалась.

Слідами історії

У минулому в багатьох правах відмовляли рабам та представникам нижчих класів, іноземцям. Зокрема, Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки проголошувала рівність усіх людей у гідності та правах, але коло «всіх людей» було доволі обмеженим — до нього не входили жінки, діти, темношкірі та навіть італійці з ірландцями. Лише через 100 років боротьби темношкірі американці були звільнені від рабства та майже через 200 років — позбулися принизливих законів, якими закріплювалася їхня дискримінація.

В освіченій Європі жінки століттями боролися за рівні з чоловіками права. 1907 року вперше у світі жінки були обрані до законодавчого органу — сейму Фінляндії. Німкені отримали право голосу лише 1918 року, а англійки — 1928 року. У Франції жінки отримали можливість голосувати на виборах лише 1946 року. До 1971 року Швейцарія відмовляла своїм громадянкам у праві обирати і бути обраними. У деяких кантонах голосувати на місцевих виборах швейцарки змогли лише після 1991 року.

Гітлерівська Німеччина позбавила на законодавчому рівні прав людей із фізичними вадами та психічними розладами, гомосексуалів, ромів та євреїв.

Закони Радянського Союзу дозволяли ув'язнювати та знищувати тих, хто не погоджувався з офіційною ідеологією. Така ситуація наявна і сьогодні у деяких країнах світу, наприклад, у Північній Кореї. У деяких теократичних країнах утискають права представників недомінуючих конфесій, а за відступ від офіційної релігії людині може загрожувати смерть.

Досліджуємо
та обговорюємо

Ознайомтеся з даними таблиці «Топ-10 ознак, за якими найчастіше дискримінують людей в Україні».

Подумайте, чи стикались ви у своєму житті з випадками дискримінації. Якщо так, то що саме було її причиною?

Які соціальні групи у вашій громаді, є сьогодні найбільш вразливими до дискримінації? Поясніть, чому ви так вважаєте.

Які висновки можна зробити за результатами дослідження?

Топ-10 ознак, за якими найчастіше дискримінують людей в Україні, %*

	% від усіх опитаних
Вік	37,4
Інвалідність	37,7
Майновий стан	24,4
Сексуальна орієнтація	21,0
Стать	20,4
Стан здоров'я	20,3
Політичні погляди	19,9
Етнічне походження (національність)	14,8
Релігійні погляди	12,2
Статус вимушених переселенців	11,8

*Джерело: *Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження* / [І. Бекешкіна, Т. Печончик, В. Яворський та ін.]; за заг. ред. Т. Печончик. Київ, 2017. 308 с.

■ **Права людини** — це загальні права і свободи всіх людей незалежно від суспільного устрою, політичного режиму, міжнародного статусу країни, громадянство якої має людина.

Питання прав людини, основних свобод, демократії і верховенства закону мають міжнародний характер, оскільки їхнє дотримання — одна з основ світопорядку.

У правах людини відображені найважливіші загальнолюдські цінності, якими повинен володіти кожен індивід, ким би він не був і де б не проживав. Вони універсальні, тобто є надбанням кожного (міжнародне співтовариство визнає права за всіма людьми), неподільні, взаємопов'язані і взаємозумовлені.

Застосуйте набуті знання та досвід

Організуйте фото-флешмоб зі слоганами «Я — людина і маю почуття людської гідності», «Ми з тобою особливі», «Я поважаю вашу гідність», «Я проти дискримінації» та іншими складеними після вивчення теми слоганами.

Інструкція для проведення флешмобу

Крок 1. Підготуйте слогани-фрази на аркушах А4.

Крок 2. Зробіть своє фото з однією чи декількома фразами на роздрукованих аркушах А4 або написаними від руки.

Крок 3. Розмістіть це фото на своїй сторінці у соціальних мережах із поясненням мети флешмобу та проханням підтримати вашу активну позицію.

Тема 2.2

Звідки беруться права людини та яку вони мають історію

У цій темі ви з'ясуєте історію виникнення, визнання та юридичного закріплення прав людини. Також ви зможете дізнатись про відомих борців за права людини та зрозумієте, в чому полягає суть прав людини, перелічених у міжнародних документах, і яке значення для цього має діяльність кожного з нас.

Ключові здобутки у вивченні теми

3D

Думаємо про шляхи появи та розширення, визнання та закріплення прав людини.

Дбаємо про визнані та закріплені в міжнародних документах права і свободи — результат тривалої боротьби суспільства та конкретних людей.

Діємо, здійснюючи проект «Зробимо їх відомими: борці за права людини серед нас».

Порівнюємо та обмінюємося думками

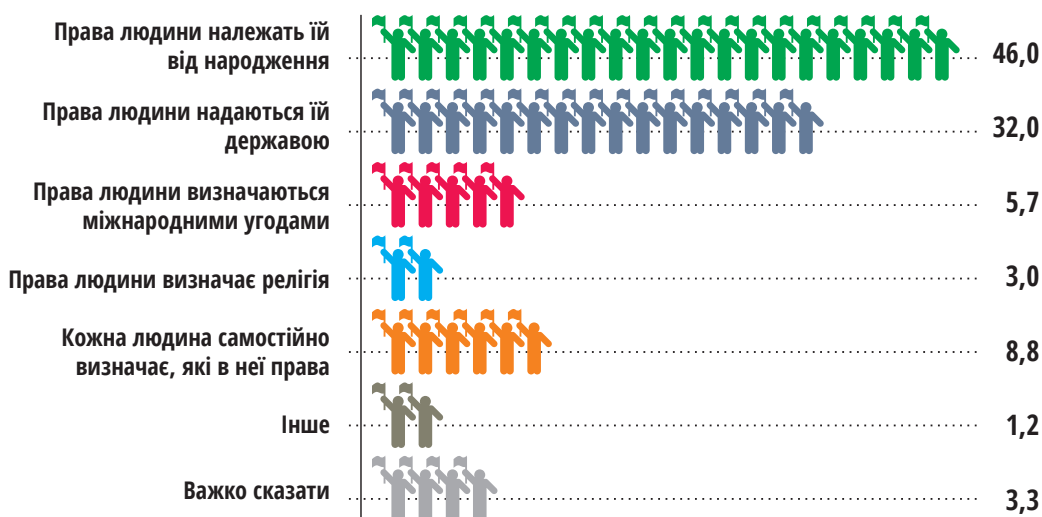
Ознайомтеся з інфографікою, на якій відображено результати опитування українців щодо можливих джерел прав людини.

З якими джерелами пов'язують походження прав людини опитані українці?

Як ви думаєте, що вплинуло на результати опитування?

Який варіант відповіді обрали б ви?

Розподіл думок щодо джерел прав людини*

*Джерело: Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / [І. Бекешкіна, Т. Печончик, В. Яворський та ін.]; за заг. ред. Т. Печончик. Київ, 2017. 308 с.

Модуль 1

Що лежить у природі походження прав людини

Права людини, як щит — вони захищають нас, вони, як правила, — пояснюють, як поводитися, і вони, як арбітри, — ми можемо до них звертатися.

Що ж розуміємо під поняттям «права людини»? Безумовно, передусім вони стосуються людських базових потреб, тобто того мінімуму, без якого людина не може існувати та розвиватися як особистість. Стосовно себе ми всі визнаємо, що в нашому житті є такі аспекти, які мають бути непорушними і в які ніхто не має права втручатися, оскільки вони життєво важливі для нашої природи і нашої людської гідності.

Щоб краще зрозуміти відмінності у природі прав людини, можна умовно поділити їх на «права» та «свободи». Говорячи про «свободи», ми маємо на увазі ті сфери життя людини, у які не може втручатися держава. На відміну від «свобод», забезпечення «прав» потребує виконання державою конкретних дій. Наприклад, для того, щоб ми реалізували право на освіту, державі недостатньо його визнавати, вона має створити можливості для його реалізації: побудувати школи, підготувати вчителів, надрукувати підручники тощо.

У 1996 року, прийнявши Конституцію, Україна як держава присягнулася у повному обсязі забезпечити кожному зі своїх громадян і кожній людині, яка перебуває на території України, весь перелік прав, які містить Конституція. А ратифікувавши у 1997 році Європейську Конвенцію з прав людини, українська влада пообіцяла світовому співтовариству забезпечити всім, хто перебуває під її юрисдикцією, реалізацію записаних у Конвенції прав та свобод. Це дає кожному громадянину підстави вимагати дотримання своїх прав, закріплених у національних та міжнародних документах.

Окуляри прав людини

Права людини формують наше повсякденне життя. Буває цікаво приміряти «окуляри прав людини» й озирнутися довкола. Чи замислювалися ви над тим, що відпочинок на пляжі в чудовий літній день можна розглядати як право на відпочинок? А про те, що спілкування в мережі Інтернет є реалізацією низки прав?

Одягніть «окуляри прав людини», тобто погляньте на світ через призму прав людини.

Подумайте і наведіть приклади зі свого життя, ЗМІ, пов'язані з реалізацією чи порушенням прав людини.

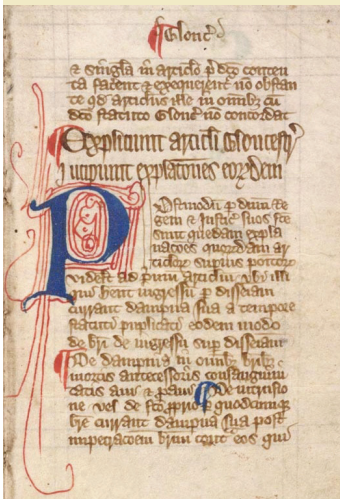
Прокоментуйте, наскільки наше повсякденне життя пов'язане з правами людини.

Модуль 2

Як формувалися права людини

Простежте за процесом розвитку прав людини в історії та назвіть його найважливіші етапи.

Слідами історії

«Велика хартія вольностей» —
Magna Charta, 1215

Історія прав людини нараховує не одне тисячоліття. Можна стверджувати, що права людини — ровесники людства, а їхня ідея зародилася вже тоді, коли стали виникати перші людські спільноти, з метою обмежити свавілля сильних, захистити слабких та створити можливості для самореалізації.

Розвиток концепції прав людини — це історія перетворення норм моралі у норми права. Спочатку це були тільки моральні та філософські категорії. Минули тисячоліття перед тим, як ці цінності та гарантії їхньої реалізації та захисту стали закріплюватись як юридичні норми.

В античній Греції зародилася філософська думка про те, що права не є привілеями, наданими владою чи суспільством, а чимось природним, властивим людській істоті. Римські творці законів були послідовниками грецьких філософів і також визначали природний характер прав та свобод. Втім, ці права належали не всім. У Греції та Римі в добу античності права визначались приналежністю людини до певної соціальної групи чи класу. Якщо людина була громадянином полісу, її статус визначав права. Але якщо вона не належала до жодної соціальної групи, то взагалі не мала жодних прав.

У середньовіччі, на межі XII–XIII століть у деяких європейських країнах було прийнято низку важливих документів, якими закріплювалися права та свободи: спочатку — дворянства, а згодом — всіх вільних людей. Найбільш відомим з них є «Велика хартія вольностей» — Magna Charta, яку проголосив 1215 року англійський король Іоан Безземельний. Її було прийнято під тиском знаті та духовенства, які більше не хотіли миритися зі свавіллям короля і, об'єднавшись, змусили його правити відповідно до закону. Наприкінці XVII та впродовж XVIII століть відомі філософи-просвітники — Джон Локк, Дені Дідро, Жан-Жак Руссо, Вольтер, Шарль-Луї Монтеск'є розвинули ідею природного походження прав і свобод та стверджували, що вони належать не тільки громадянам, а кожній людині від народження.

Минуло зовсім небагато часу, й ідеї просвітників були втілені у життя. У 1689 році в Англії з'явився «Біль про права» — документ, що заклав підвалини першої конституційної монархії. Як і «Велика хартія вольностей», він містив перелік частини прав, які пізніше назвуть громадянськими (особистими) і політичними правами. А ще через століття ці досягнення помножились і закріпились в таких документах, як Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки (1776 р.) та Декларація прав людини і громадянина Франції (1789 р.), а згодом — і в Конституціях США та Франції. Важко переоцінити ці події — вперше в історії людства держави визнали права громадянина фундаментальною цінністю та заклали цей принцип у основу державного устрою.

До середини XX століття права людини фактично залишалися «правами білої людини». Існування рабства і расової сегрегації, гендерної дискримінації, переслідування за ідеологічними переконаннями були масовою практикою, нерідко закріпленою в законі.

**Розглядаємо
та обговорюємо**

Розгляньте наведені фотографії. Які події, на вашу думку, на них відображені?

Які людські цінності та права людей, зображених на фото, порушувались? Хто був за це відповідальним?

Що ви знаєте про расову політику нацистів, про концтабори? Чому подібна політика стала можливою?

Як, на вашу думку, така політика та її наслідки пов'язані зі створенням у 1945 році Організації Об'єднаних Націй та розробкою міжнародних механізмів захисту прав людини?

■ **Расова сегрегація** (лат. segregatio — відділення) — різновид дискримінації, який полягає у фактичному чи юридичному відокремленні в межах одного суспільства тих суспільних груп, які вирізняються за расовими ознаками, та в подальшому законодавчому обмеженні їхніх прав.

1. Режим доступу: <https://bigsmi.com/news/21140-lagerya-smerti-vtoraya-mirovaya-vojna-natsistskie-lagerya-smerti.html?page=11&per-page=12>

2. Режим доступу: <https://www.depo.ua/ukr/life/top-15-ridkisnih-fotografiy-drugoyi-svitovoyi-viyini-09052016090000>

3. Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/71740>

Жахливі події Другої світової війни підштовхнули людство до переоцінки цінностей — визнається універсальність прав людини. Геноцид євреїв, що отримав назву Голокост, винищення ромів, людей з психічними розладами, переслідування гомосексуалів, ув'язнення свідків Єгови, расова політика на окупованих територіях — усе це дало поштовх розвитку ідеї про те, що питання дотримання прав людини не може бути лише внутрішньою справою держави.

Більшість країн погодилась обмежити свій суверенітет і дозволити світовому співтовариству контролювати стан дотримання прав людини на своїх територіях — саме так починають створюватися міжнародні механізми захисту прав людини. У 1945 році створено Організацію Об'єднаних Націй. А 10 грудня 1948 року прийнято **Загальну декларацію прав людини**. Цей документ складають 30 статей, що містять перелік прав, які належать без винятків кожній людині. Важливість Декларації полягає і в тому, що вона стала предметом «світового консенсусу» — переважна більшість країн світу, попри великі соціальні та культурні відмінності, визнали цінність проголошених у ній прав та свобод.

Цікава інформація

Елеонора Рузвельт, дружина Президента США Франкліна Делано Рузвельта, очолювала Комісію ООН з прав людини і відіграла значну роль у підготовці Загальної Декларації прав людини. Пропонуючи її на розгляд Генеральній Асамблеї ООН, вона сказала «Зараз ми стоїмо на порозі найбільшої події як у житті ООН, так і в житті людства. Ця Декларація цілком може стати міжнародною Великою хартією вольностей для людей всього світу». Текст Декларації був перекладений 375-ма мовами та діалектами і став першим глобальним визначенням прав, якими володіють всі люди.

Елеонора Рузвельт із Загальною декларацією прав людини

Покоління прав людини

Упродовж наступних десятиліть на регіональному та всесвітньому рівнях прийнято міжнародні угоди, які визначають механізми контролю за дотриманням та захистом прав людини. У 1950 році на Європейському континенті виникає **Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод**. А у 1966 році Організація Об'єднаних Націй приймає два Міжнародні пакти — **«Про громадянські і політичні права»** та **«Про соціальні, економічні і культурні права»**. Згодом у системі ООН, Ради Європи прийнято й інші документи, які мають силу міжнародних угод.

Так, відповідно до їхнього історичного розвитку, сформувався умовний поділ прав людини на **покоління**. Традиційно їх поділяють на три, однак дедалі частіше з'являється думка про виокремлення четвертого покоління.

Перше покоління прав та свобод людини і громадянина визначало межі втручання державної влади у сфері громадянського суспільства та особистого життя людей — право на свободу думки, совісті і релігії, рівність перед законом, право на участь в управлінні державою, недоторканість особи тощо.

Перші акти англійського конституціоналізму, що закріплюють права людини, — Петиція про права (1628), «Хабеас корпус акт» (Habeas Corpus Act) (1679) і Білль про права (1689). До першого покоління прав людини належать також американські декларації, а саме: Декларація прав Вірджинії (1776), Декларація незалежності США (1776), Конституція США (1787), Білль про права (1791), а також французька Декларація прав людини і громадянина (1789) та інші.

Друге покоління стосується соціально-економічних та культурних прав людини. Вимоги

їхнього визнання почали з'являтися після Першої світової війни, а закріпились як юридичні норми після Другої світової війни, коли завдяки потужному промисловому розвитку склалися вагомі передумови для задоволення соціальних потреб громадян.

До них належать свобода праці й підприємництва, право на житло, право на особисту власність, право на сім'ю, право на охорону здоров'я, право на відпочинок, право на освіту, свободу творчості, право на користування культурними цінностями та ін.

Становлення **третього покоління** прав людини пов'язане з національно-визвольним рухом країн, що розвиваються, а також із загостренням глобальних світових проблем після Другої світової війни. Це покоління стосується права народів на власну культуру, мову, незалежну національну державу, природні багатства, рівноправну участь у науково-технічному прогресі та міжнародній торгівлі, а також права на мир, безпеку, гуманітарну допомогу та безпечне довкілля.

Взаємозалежність між першим, другим і третім поколіннями прав людини забезпечує дотримання такого принципу: реалізація колективних прав не повинна обмежувати права і свободи особи.

У ХХІ столітті правозахисники визначили появу **четвертого покоління** прав людини, яке пов'язане з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо. Ці права є результатом втручання у психофізіологічну сферу життя людини (наприклад, право людини на штучну смерть (евтаназію); право жінки на штучне запліднення і виношування дитини для іншої сім'ї, вирощування органів людини з її стовбурових клітин та ін.), яке, однак, не є безмежним (заборона клонування людини та встановлення інших правових меж).

Модуль 3

Борці за права людини

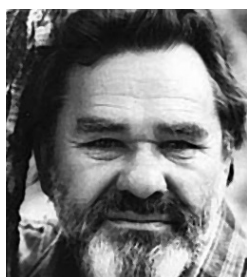
Українська Гельсінська група з прав людини

Появу українського правозахисного руху пов'язують із діяльністю **Української Гельсінської групи з прав людини**, яка була утворена 9 листопада 1976. Метою діяльності вона визначала сприяння виконанню в Україні постанов Заключного акту Наради у справах безпеки й співпраці в Європі у Гельсінкі 1975 році. Засновниками / засновницями організації були Микола Руденко (керівник групи), Олександр Бердник, Петро Григоренко, Іван Кандиба, Левко Лук'яненко, В'ячеслав Чорновіл, Оксана Мешко, Микола Матусевич, Мирослав Маринович, Ніна Строката, Олексій Тихий.

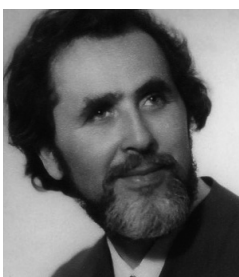
Досліджуємо та обговорюємо

Віднайдіть інформацію про борців за права людини в Україні, їхні публікації, мистецькі твори, заходи та рухи, які впливали на розвиток прав людини в Україні.

Зробіть презентацію у класі або викладіть свої думки в есе.

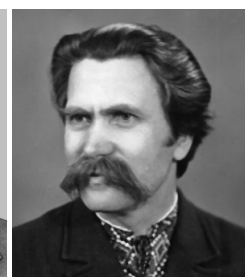
Микола Руденко

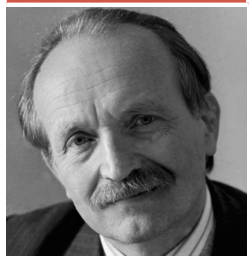
Олесь Бердник

Іван Кандиба

Левко Лук'яненко

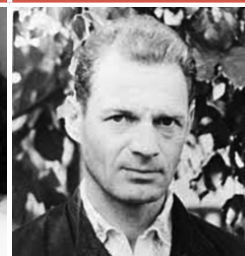
В'ячеслав Чорновіл

Оксана Мешко

Ніна Строката

Олекса Тихий

Досліджуємо та обговорюємо

Історія прав людини — це історія боротьби за них

(Адаптовано за матеріалами посібника з освіти в галузі прав людини «Компас»)

Об'єднайтесь у групи. Ознайомтеся з інформаційними картками, які подають біографії, вислови і зображення відомих людей — активістів ХХ століття в сфері захисту прав людини.

Картка А — вислови, картка Б — фото, картка В — біографії. Кожна група обирає по одній картці А. Ваше завдання підібрати до картки з висловами відповідну фотографію та біографію діяча.

Зважте, що всі картки перемішані хаотично. В результаті роботи групи має утворитися комплект із 3-х карток: вислів — фото — біографія з відповідним набором літер (наприклад, А1-Б7-В2). За необхідності скористайтесь інтернет-ресурсами.

Підготуйте коротку розповідь про обраного вами правозахисника чи правозахисницю і презентуйте її перед класом.

Яка інформація для вас виявилась новою, цікавою, вражаючою?

Чиї ідеї та діяльність вам імпонують найбільше? Поясніть свою думку.

Які наслідки мала діяльність цих людей для тих, за чиї права вони боролися, та для людства загалом?

Чому історія прав людини пов'язана з боротьбою за них?

A1

«Роз'єднаність людства загрожує йому загибеллю. Я відчуваю себе в невідплатному боргу перед сміливими і моральними людьми, які є в'язнями тюрем, таборів і психіатричних лікарень за свою боротьбу на захист прав людини. ...сьогодні ми повинні боротися за кожну людину окремо, проти кожного випадку несправедливості, порушення прав людини — від цього залежить дуже багато в нашому майбутньому».

Андрій Сахаров

A7

«Якщо ця "кваліфікація" була б правильною, нас би судили по законах нашої держави. Оскільки нас не судять, то за що виключають зі Спілки художників? Хіба позбавлення права на творчість, блокування безробіттям може бути мірою покарання? За радянськими законами це юридично неправомірно».

Алла Горська

A6

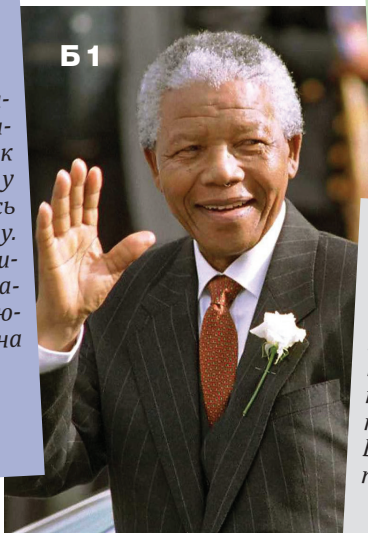
«...Люди, що хочуть будувати державу на міцних демократичних засадах, спершу повинні звільнити власний розум від байдужості та страху. Саме людське бачення світу, де панували б здоровий глуз і цивілізована людяність, спонукає кинути виклик і страждати заради побудови суспільства, вільного від нестатків та страху».

Аун Сан Су Чжі

B2

Народилась у Бірмі, дочка вбитого лідера національно-визвольних сил Бірми. Керівник продемократичного руху у своїй рідній країні. Боролась проти військового режиму. Розбудила Бірму своїми пристрасними виступами на захист демократії та прав людини. У 1991 році нагороджена Нобелівською премією миру.

B1

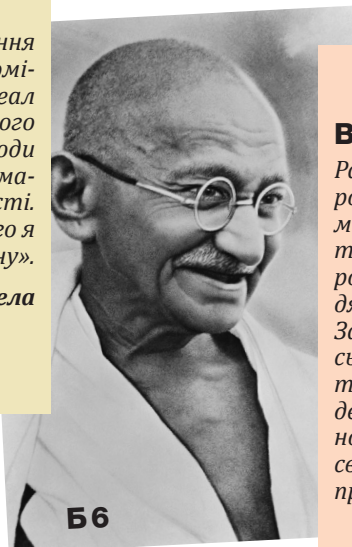
B1

Українська видатна художниця. Виступала на захист української мови, культури. Викривала злочини радянської влади, виступала проти комуністичного режиму СРСР. Брала участь в акціях протесту проти розправ над українськими правозахисниками.

A3

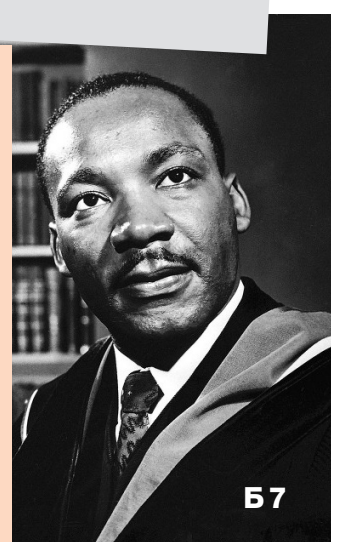
«Я боровся проти панування білих, і я боровся проти домінування чорних. Я плекав ідеал демократичного та вільного суспільства, в якому всі люди житимуть у гармонії та матимуть рівні можливості. Це — той ідеал, заради якого я хочу жити і до якого я прагну».

Нельсон Мандела

B3

Радянський фізик, один з розробників водневої бомби. Вимагав лібералізації СРСР, протестував проти незаконних розправ над борцями за громадянські та національні права. За протести проти радянської інтервенції в Афганістані він був позбавлений всіх державних нагород й фактично ізольований від зовнішнього світу. Лауреат Нобелівської премії миру 1975 року.

Б4

Б6

Радянський генерал-майор, українець. Командував дивізією в роки війни 1939–1945. Створив і очолив першу в СРСР кафедру військової кібернетики, опублікував 86 наукових праць у цій галузі, захистив докторську дисертацію. Протестував проти вторгнення радянських військ до Чехословаччини, виступив на захист кримських татар. За відкриту правозахисну діяльність позбавлений усіх військових звань і державних відзнак. Перебував у радянських тюрмах, таборах і «психушках». Позбавлений громадянства СРСР.

Б5

Був священиком баптистської церкви в Монтгомері (штат Алабама). Боровся за громадянські права темношкірого населення в США ненасильницькими походами, демонстраціями та бойкотами. За непокору владі його неодноразово заарештовували. Очолив шеститисячний марш протесту в Мемфісі, метою якого була підтримка робітничих страйків. Був смертельно поранений внаслідок пострілу снайпера, але його мрія збулась.

Б4

Боровся проти расизму. Йому було заборонено брати участь у мітингах, змушений піти у підпілля, а згодом, заарештований та засуджений до довічного ув'язнення. Провів 27 років за ґратами. Був обраний президентом Південно-Африканської республіки на перших демократичних виборах у цій країні у віці 76 років. Лауреат Нобелівської премії миру 1993 року.

Б5

А5

«Ця імперія [СРСР] є загрозою для всього світу. Тому боротьба за її деколонізацію не може бути справою однієї нації. Це завдання всього світу». «Влада, що народилася у підпіллі і вийшла з нього, любить у темряві творити свої чорні справи. Ми ж прагнемо винести їх на світло, опромінити їх світлом правди».

А2

«Ненасильство є найбільшою силою в розпорядженні людства. Воно могутніше за зброю масового знищення, розроблену в контексті винахідливості людства». «Спочатку вони тебе не помічають, потім сміються над тобою, потім борються з тобою. А потім ти перемагаєш». «Якщо бажаєш, щоб світ змінився, — сам стань цією зміною».

Генерал Петро Григоренко

Махатма Ганді

Б3

А4

«У мене є мрія, що настане день, коли наша нація повстане і доживе до істинного змісту свого девізу: «Ми вважаємо самоочевидним, що всі люди створені рівними». У мене є мрія, що одного дня ця нація підніметься, і переживе свою долю. Ми всі знаємо, що люди на землі створені рівними».

Мартін Лютер Кінг

Б7

Народився в Індії, коли вона ще була під владою Британської імперії. Став лідером національного руху, що провадив успішну кампанію ненасильницького опору за незалежність Індії. Здійснив пішу ходу у 241 миль через Індію, що поклала початок масовій кампанії громадянської непокорі англійській колоніальній владі («Соляний похід»). Провів у загальній кількості 2 338 днів життя у в'язниці в невпинній боротьбі за мир.

Застосуйте набуті знання та досвід

**Розглядаємо
та обговорюємо**

Розгляньте фотографії. Що, на вашу думку, поєднує зображених на них людей?

Що мотивувало цих людей до правозахисної діяльності?

Яке значення мають подібні дії та акції для тих, чиї права вони захищають та для суспільства в цілому?

Чи можна вважати цих людей героями?

Наведіть приклади подібних дій суспільства на захист прав людини в Україні.

Фото 1. Кореянка перегороджує дорогу спецпідрозділу поліції, щоб захистити учасників демонстрації протесту проти політики уряду. Сеул, Південна Корея, 24 квітня 2015 року.

Фото 2. Жінки в масках протестують проти гендерного насильства на демонстрації в Мадриді, 25 листопада 2015 року.

Фото 3. Акція «Сочі. Грати за олімпійськими кільцями» у Парижі проти утиску громадянських свобод в Росії, що відбулася 1 лютого 2014 року. Усередині кілець були представлені плакати з світлинами російських політв'язнів і фото, зробленими на акціях російської опозиції, розігнаних поліцією.

Фото 4. Студентська акція протесту на підтримку європейських цінностей і вибору в Україні — Євромайдан. Протести розпочалися як реакція на рішення Кабінету Міністрів України про призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Київ, 21 листопада 2013 року.

Фото 5. Акція в підтримку кримських татар та мешканців анексованого Криму, незаконно заарештованих та засуджених за підозрою в терористичній діяльності. Санкт-Петербург, лютий 2017 року.

Тема 2.3

Які права як люди ми маємо

У цій темі ви дізнаєтеся про основоположні права та свободи та їхні ключові ознаки. Це дозволить зрозуміти, чому можуть виникати дилеми щодо забезпечення та реалізації прав і свобод людини та як вони вирішуються. Для вдалої участі у дискусіях важливо ознайомитись зі значенням таких понять: основоположні права і свободи людини, класифікація прав людини, майбутнє прав людини.

Ключові здобутки
у вивченні теми

3D

Думаємо, аналізуючи забезпечення основоположних прав людини.

Дбаємо про перспективи й загрози розвитку прав людини у майбутньому.

Діємо, інформуючи учнів школи про права людини.

Модуль 1

Основоположні права і свободи людини

Усі ми прагнемо щастя. І хоча кожен і кожна з нас розуміє його по-своєму, важко не погодитись, що щаслива людина — це та, яка має можливість задовольняти свої потреби (їжа, житло, сім'я, вільне та цікаве спілкування, успішна робота, здійснення мрій тощо). Можливість реалізовувати свої потреби дають права, що гарантуються міжнародними та національними законодавчими актами. **Але лише мати права недостатньо, необхідно знати свої права.**

Громадянська реклама

Навіщо мені знати свої права?

- ▶ Для уникнення ситуацій їхнього порушення
- ▶ Для можливості захисту
- ▶ Для відновлення порушених прав
- ▶ Для поваги до прав інших людей, які мене оточують
- ▶ Для того, щоб мати високий рівень правової культури

Основні права і свободи людини визнані на міжнародному рівні й закріплені у Загальній декларації прав людини.